

TA'LIM JARAYONIDA SHAXS RIVOJLANISHIGA
TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Xaljigitova Barno Kadirovna

Toshkent viloyati Ohangaron tumani 22-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab muhiti, motivatsiya va muloqotning shaxs shakllanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, shaxs rivojlanishi, psixologik omillar, motivatsiya, tarbiya, oila, maktab muhiti, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Insonning dunyoqarashi, qobiliyati va ijtimoiy faolligi aynan ta'lim jarayonida shakllanadi. Shu sababli shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxs rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri oilaviy muhitdir. Bola ilk tarbiyani oilada oladi va uning xarakteri, xulq-atvori hamda hayotga bo'lgan munosabati avvalo oilada shakllanadi. Maktab muhiti ham shaxs rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining munosabati, sinfdagi psixologik muhit va tengdoshlar bilan muloqot o'quvchining ruhiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik jihatdan motivatsiya ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O'quvchida bilim olishga qiziqish bo'lsa, uning rivojlanish jarayoni faolroq kechadi. Pedagogning kasbiy mahorati ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy metodlardan foydalanadigan, o'quvchini tushuna oladigan va qo'llab-quvvatlaydigan pedagog shaxs rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muloqot madaniyati ham shaxs shakllanishida katta rol o'ynaydi. O'quvchi o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan muhitda mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollik rivojlanadi.

Ijtimoiy muhit va ommaviy axborot vositalari ham bugungi kunda shaxs rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanish muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shaxs rivojlanishida emotsional barqarorlik ham muhim omil hisoblanadi. Ruhiy qo'llab-quvvatlash va sog'lom psixologik muhit o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Ta'lim jarayonida individual yondashuvning qo'llanilishi ham o'quvchi imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Har bir bolaning qobiliyati va qiziqishini hisobga olish zarur.

Maktab va ota-onalar hamkorligi shaxs rivojlanishining samaradorligini

oshiradi. Birgalikdagi tarbiyaviy yondashuv o'quvchining ijobiy fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Zamonaviy jamiyatda shaxsning har tomonlama rivojlanishi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Inson shaxs sifatida shakllanish jarayonida nafaqat individual xususiyatlari, balki uni o'rab turgan ijtimoiy muhit, ta'lim tizimi va turli ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ijtimoiy psixologiya shaxs rivojlanishini o'rganishda muhim ilmiy yo'nalish sifatida e'tirof etiladi. Ta'lim jarayoni esa shaxs kamolotining asosiy bosqichlaridan biri bo'lib, unda bilim berish bilan birga, ijtimoiy ko'nikmalar, qadriyatlar va xulq-atvor shakllanadi. Ayniqsa, o'quvchilarning o'zaro munosabatlari, o'qituvchi bilan aloqalari va ijtimoiy muhit ta'siri ularning psixologik rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda ularni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, ya'ni integratsiya qilish zarurati ortib bormoqda. Chunki faqat nazariy bilimlar orqali shaxsni to'liq rivojlantirish qiyin. Shu sababli ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar hamda nazariya va amaliyot integratsiyasining ahamiyati muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy psixologiya shaxsning jamiyat bilan o'zaro aloqalari jarayonida shakllanishini o'rganadi. Shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayon ayniqsa ta'lim tizimida yaqqol namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'quvchi nafaqat bilim egallaydi, balki ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi va o'z "Men" konsepsiyasini shakllantiradi.

Mashhur psixolog L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, shaxsning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sir jarayonida yuzaga keladi. Uning "Yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi nazariyasi ta'lim jarayonida kattalar va tengdoshlar yordamida shaxsning imkoniyatlari kengayishini asoslab beradi. Bu esa ta'lim va ijtimoiy muhitning integratsiyasi shaxs rivojlanishida muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Shaxs rivojlanishiga ta'sir asosiy omillardan biri oila hisoblanadi. Oila ijtimoiylashuvning dastlabki bosqichi bo'lib, unda bola ilk bor ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. A. Bandura ijtimoiy o'rganish nazariyasida inson xulq-atvori kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Bu esa bolalarning otasonasi va atrofidagi insonlarning xatti-harakatlarini o'zlashtirishini anglatadi.

Ta'lim muassasasi esa shaxs rivojlanishining keyingi muhim bosqichi hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchi shaxsining o'rni alohida ahamiyatga ega. Pedagog va psixologlarning fikricha, o'qituvchining ijobiy psixologik yondashuvi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, tengdoshlar bilan muloqot ham ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan shaxsning ijtimoiylashuvi uning jamiyatda mavjud qadriyatlar va me'yorlar tizimini ongli ravishda o'zlashtirishi hamda

ichkilashtirishi jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, aynan shu qadriyatlar shaxs xulq-atvori, dunyoqarashi va hayotiy pozitsiyasini belgilovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi, mazkur jarayonda qadriyatlar tizimining shakllanishi shaxsning ijtimoiy tajribasi, madaniy muhit hamda ijtimoiy munosabatlar ta‘sirida boyib boradi va natijada u nafaqat jamiyat talablariga moslashadi, balki o‘zining mustaqil fikri va qarashlarini ham shakllantiradi, bu esa o‘z navbatida shaxsning emotsional barqarorligi, irodaviy yetukligi va intellektual salohiyatining uyg‘un rivojlanishiga xizmat qilib, uning ijtimoiy faol, ongli va barkamol inson sifatida kamol topishini ta‘minlaydi.

Bugungi kunda ta‘lim tizimidagi transformatsiyalar shaxs rivojlanishini nafaqat an‘anaviy pedagogik usullar, balki chuqur ijtimoiy-psixologik mexanizmlar orqali tahlil qilishni taqozo etmoqda. Zamonaviy shaxsning shakllanishi endilikda faqatgina maktab yoki oila doirasi bilan cheklanib qolmay, globallashuv, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy munosabatlarning yangicha formatlari ta‘sirida kechmoqda. Ushbu jarayonda shaxsning individual xususiyatlari uning ijtimoiy muhitga moslashuvchanligi, emotsional intellekti va guruh ichidagi statusi bilan uzviy bog‘liqlikda rivojlanadi. Ayniqsa, ta‘lim muhitidagi subyektlararo munosabatlar va axborot oqimining jadalligi shaxsning "Men-konsepsiyasi"ni tubdan o‘zgartirib, unda mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy mas‘uliyatni his etish kabi sifatning ustuvorligini oshirmoqda.

Ta‘lim jarayonida shaxs rivojlanishiga ta‘sir etuvchi zamonaviy ijtimoiy-psixologik omillar tizimi quyidagilardan iborat:

Raqamli ijtimoiylashuv va kiber-muhit: O‘quvchining real va virtual olamdagi o‘zini anglash (identivlik) darajasi hamda ijtimoiy tarmoqlardagi o‘zaro munosabatlar madaniyati.

Fasilitatsiya va pedagogik muloqot: O‘qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki shaxs rivojini qo‘llab-quvvatlovchi va motivatsiya beruvchi psixologik rahbar sifatidagi roli.

Ijtimoiy kapital va soft skills: Jamoada ishlash, hamkorlikdagi ta‘lim va emotsional intellekt orqali shakllanadigan muloqot ko‘nikmalari.

Inklyuziv va tolerant muhit: Turli madaniyat va imkoniyatga ega shaxslar bilan birga o‘qish jarayonida shakllanadigan empatiya va ijtimoiy moslashuvchanlik.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda ta‘lim jarayonida interaktiv metodlar, treninglar, muammoli vaziyatlar va rolli o‘yinlardan foydalanish keng qo‘llanilmoqda. Bu usullar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. Shu bilan birga, ta‘lim va amaliyot integratsiyasida ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, nazariy bilimlarning ustunligi, amaliy mashg‘ulotlarning yetarli darajada tashkil etilmaganligi va zamonaviy metodlardan to‘liq foydalanilmasligi shaxs rivojlanishiga salbiy ta‘sir

ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, unda oila, ta'lim muhiti, tengdoshlar va amaliy faoliyatning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan shaxs rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda oila, tengdoshlar guruhi, ta'lim muhiti va amaliy faoliyatning uyg'unligi muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolsa, uning psixologik va ijtimoiy rivojlanishi to'liq ta'minlanmaydi. Shu sababli ta'lim jarayonida nazariya va amaliyotning birligi, ya'ni ularning integratsiyasi, shaxs taraqqiyotini samarali tashkil etishning asosiy omili hisoblanadi. Ta'lim va amaliyot integratsiyasini amalga oshirishda ijtimoiy muhit, pedagogik yondashuvlar va psixologik xizmatlarning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Oila, o'qituvchi va tengdoshlarning ijobiy roli, interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlar orqali shaxsning barcha qirralari rivojlantiriladi. Shu sababli, ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va amaliy faoliyatni kuchaytirish, shaxs taraqqiyoti uchun zamonaviy psixologiya va pedagogik tizimning asosiy vazifasi bo'lib qolmoqda.

Demak, ta'lim jarayonida ijtimoiy-psixologik omillarning uzviy hisobga olinishi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlab, uning mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas'uliyatni his etuvchi va zamonaviy jamiyat talablariga moslashuvchan inson sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ko'p qirrali va o'zaro bog'liqdir. Oila, maktab, psixologik muhit va motivatsiyaning uyg'unligi orqali barkamol shaxsni shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
2. Davletshin, M.G. Pedagogik psixologiya. Toshkent: Sharq, 2018.
3. Dewey, J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
4. G'oziyev, E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent: Ilm-fan, 2010.
5. Karimova, V.M. Ijtimoiy psixologiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
6. Shamsiev, A. Ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishi. Toshkent: O'qituvchi, 2017.
7. Sultonov, F. Ijtimoiy psixologik yondashuvlar. Toshkent: Ilm, 2016.
8. Toshimov, R. Psixologiya fanidan ma'ruzalar to'plami. Toshkent, 2020.
9. Rubinshteyn, S.L. Umumiy psixologiya asoslari. Moskva: Prosveshchenie, 2002.
10. Vigotskiy, L.S. Psixologiya rivojlanish asoslari. Moskva: Pedagogika, 1999.